कृषि एवं किसान
कल्याण मंत्रालय
MINISTRY OF
AGRICULTURE AND
FARMERS WELFARE
सत्यमेव जयते

ग्रामीण विकास मंत्रालय
भारत सरकार
MINISTRY OF RURAL
DEVELOPMENT
GOVERNMENT OF INDIA
सत्यमेव जयते

नैसर्गिक शेतीतील निविष्ठा

राष्ट्रीय जैविक आणि नैसर्गिक शेती केंद्र

हापूर रोड, कमला नेहरू, गाझियाबाद – २

☎ ०१२० -२७६४२१२, २७६४९०६; फॅक्स ०१२० - ७६४९०

ई _ मेल : nbdc@nic.in

नैसर्गिक शेतीमध्ये कोणत्या निविष्ठांचा वापर केला जातो?

बीजामृत

- **साहित्य**

अ. पाणी - २० लिटर
आ. गायीचे शेण - ५ किलो
इ. गोमुत्र - ५ लिटर
ई. चुना - ५० ग्रॅम
उ. मुळाजवळील माती – मूठभर

- **कृती**

- ५ किलो देशी गायीचे शेण घ्या आणि सुती कापडात गुंडाळा.
- बादलीत २० लिटर पाणी घ्या आणि त्यात कापडाने गुंडाळलेले ५ किलो शेण बुडवा.
- अशा प्रकारे बुडविलेले शेण १२ ते १६ तास राहू द्या म्हणजे शेणाचा अर्क पाण्यात येईल.
- १ लिटर पाणी असलेल्या दुसऱ्या भांड्यात ५० ग्रॅम चुना घ्यावरील प्रमाणे तयार झालेले दोन्ही मिश्रणे एकत्र करा व ५० ग्रॅम मुळाजवळील मातीत टाका.
- या मिश्रणामध्ये ५ लिटर गोमुत्र कालवून हे द्रावण ८ ते १२ तास ठेवून द्यावे
- अशा प्रकारे तयार झालेले बिजामृत बीजप्रक्रियेकरिता वापरावे

- **वापर**

कोणत्याही पिकाच्या बियाण्यांमध्ये बीजामृत घाला; हाताने मिसळून बियाण्यास थर लावा; ते चांगले सुकूद्या आणि पेरणीसाठी वापरा. शेंगा लागणाऱ्या पिकाच्याबियाण्याचे आवरण पातळ असते त्यामुळे असे बियाणे बिजामृतामध्ये बुडवा आणि लगेच सुकू द्या.

फायदे-

- बियाण्याची जैव क्षमता वाढते
- बीजजन्य रोगांना प्रतिबंध करते.

जीवामृत

- **साहित्य**
  - पाणी - २00 लिटर
  - गायीचे शेण- १० किलो
  - गोमूत्र - १० लिटर
  - गूळ - २ किलो
  - डाळीचे पीठ/ बेसन - २ किग्रॅ
  - मुळाजवळील माती - मूठभर

- **कृती**
  - एक एकर शेतीसाठी एका ड्रममध्ये २00 लिटर पाणी घ्या.
  - पाण्याने भरलेल्या या ड्रममध्ये १० लिटर गोमूत्र टाकावे (शक्यतो देशी गोमूत्र).
  - वरील द्रावणात १० किलो गायीचे शेण टाका.
  - वरील द्रावणात २ किलो गूळ टाका.
  - वरील द्रावणात २ किलो डाळीचे पीठ/ बेसन टाका.
  - वरील द्रावणात मूठभर मुळाजवळील माती टाका.
  - लाकडी काठीने घड्याळाच्या काट्याच्या दिशेने फिरवून वरील सर्व साहित्य नीट ढवळून घ्या.
  - ड्रम गोणपाटाणे झाकून ठेवा.
  - हे द्रावण आंबवण्यासाठी सावलीत ४८ तास स्थिर ठेवा.

- **वापर**
  - पाण्यात मिसळून फवारणी करावी
  - सिंचनाच्या पाण्यासोबत वापरावे

- **फायदे**
  - ५-१०% पाण्यात मिसळून फवारल्यास पिकाची वाढ व फुल धरणीस सहाय करून उत्पादन वाढ घडवितेसिंचनाच्या पाण्यासोबत वापरल्यास जमिनीची सुपीकता वाढवते

घन- जीवामृत

- **साहित्य**

अ. गायीचे शेण - १०0 किलो
आ. गोमूत्र - आवश्यकतेनुसार
इ. गूळ - १ किलो
ई. डाळीचे पीठ/ बेसन - २ किग्रॅ
उ. मुळाजवळील माती - आवश्यकते नुसार

- **करावयाची कृती**

- १०० किलो चांगले वाळलेले शेण घ्या आणि ते पातळ थराच्या स्वरूपात जमिनीवर एकसारखे पसरवा.
- त्यात थोडे (कमी प्रमाणात) गोमूत्र टाका.
- शेणखतावर १ किलो डाळीचे पीठ/ बेसन पसरवा.
- २ किलो गूळ पसरवा.
- आवश्यकते नुसार मुळाजवळील माती टाका.
- वरील सर्व साहित्य नीट मिसळून लाडू बनवा.
- ते कोरडे होऊ द्या.
- सुकल्यावर सर्व लाडू फोडून बारदानामध्ये साठवा.
- हे वाळलेले घन-जीवामृत ६ महिन्यांपर्यंत साठवता येते

- **वापर**

- पेरणीच्या वेळी १०० किलो वाळलेले घनजीवामृत प्रति एकर या प्रमाणे वापरा

- **फायदे**

जमिनीतील सूक्ष्मजीवांच्या क्रियाकलापांना चालना देऊन मोठ्या प्रमाणात सेंद्रिय खतांचे जलद विघटन करून पोषक तत्वांची उपलब्धता वाढवते.

निमास्त्र

▪

▪ **साहित्य**

- कडुलिंबाची पाने - ५ किलो
- गोमूत्र - ५ लिटर
- गायीचे शेण - १ किलो
- पाणी - १०० लिटर

▪ **कृती**

- पाच किलो कडुनिंबाची हिरवी पाने घ्या किंवा पाच किलो सुकलेली निंबोळी घ्या आणि पाने किंवा निंबोळी बारीक करा.
- ही बारीक केलेली कडुनिंबाची पाने किंवा निंबोळी पावडर १०० लिटर पाण्यात टाका.
- त्यात ५ लिटर गोमूत्र टाकून एक किलो गायीचे शेण मिसळा.
- हे मिश्रण लाकडाने ढवळून ४८ तास झाकून ठेवा.
- हे मिश्रण दिवसातून तीन वेळा ढवळा आणि ४८ तासांनंतर कापडाने गाळून पिकावर फवारणी करा.

▪ **वापर -** २-३ % पाण्यात मिसळून फवारणी करा

▪ **फायदे:**

रस शोषक कीटक आणि लहान सुरवंट यांच्या व्यवस्थापनासाठी.

ब्रम्हास्त्र

साहित्य

- कडुलिंबाची पाने - 3 किलो
- करंजची पाने - २ किलो
- सीताफळाची पाने - २ किलो
- पपईची पाने - २ किलो
- पेरूची पाने - २ किलो
- गोमूत्र - १० लिटर

कृती

- १० लिटर गोमूत्र घ्या
- त्यात ०३ किलो कडुनिंबाची हिरवी पाने ठेचून टाका.
- ०२ किलो ठेचलेली करंज पाने टाका.
- ०२ किलो सीताफळाची पाने घाला.
- ०२ किलो ठेचलेली पपईची पाने घाला.
- ०२ किलो ठेचलेली पेरूची पाने घाला.
- आता हे सर्व मिश्रण गोमूत्रात विरघळवून उकळून घ्या.
- ३-४ उकळी आल्यावर विस्तवावरून खाली उतरवा.
- ४८ तास थंड होऊ द्या आणि नंतर कपड्याने द्रावण गळून घ्या.
- आता द्रावण पिकावर फवारण्यासाठी तयार आहे.

- **वापर - २-३ % पाण्यात मिसळून फवारणी करा**
- **वापराचे फायदे:** रसशोषक कीटक आणि शेंगा/फळ पोखरणाऱ्यां किडीच्या नियंत्रणासाठी.

अग्निस्त्र

- **साहित्य**
- कडुलिंबाची पाने - ०५ किलो
- हिरवी मिरची - ०.५ किलो
- लसूण - ०.५ किलो
- गोमूत्र – २० लिटर

- **कृती**
- २० लिटर गोमूत्र घ्या
- त्यात ०५ किलो कडुलिंबाची हिरवी पाने ठेचून टाका.
- ०.५ किलो ठेचलेली हिरवी मिरची टाका.
- ०.५ किलो ठेचलेला लसूण घाला.
- आता हे सर्व मिश्रण गोमूत्रात विरघळवून उकळून घ्या.
- ३-४ उकळी आल्यावर विस्तवावरून खाली उतरवा.
- ४८ तास थंड होऊ द्या आणि नंतर कापडाने द्रावण गळून करा.
- आता द्रावण पिकावर फवारण्यासाठी तयार आहे

- **कसे वापरायचे?**

  २-३ % पाण्यात मिसळून फवारणी करा

- **फायदे:** झाडाच्या खोडात किंवा देठात राहणाऱ्या कीटकांसाठी व सर्व प्रकारचे मोठे बोंडअळी आणि सुरवंट यांच्या व्यवस्थापनासाठी

दशपर्णी अर्क

- **साहित्य**
- कडुलिंबाची पाने - ५ किलो
- निर्गुडीची पाने- २ किलो,
- सापसण/ बदक वेलची पाने -२ किलो,
- पपईची पाने २ किलो,
- गुळवेलाची पाने २ किलो,
- सीताफळ पाने २ किलो,
- करंजची पाने २ किलो,
- एरंडीची पाने २ किलो,
- कन्हेराचीपाने- २ किलो,
- रुईची पाने २ किलो,
- हिरवी मिरची पेस्ट २ किलो,
- लसूण पेस्ट - २५0 ग्रॅम,
- गायीचे शेण - ३ किलो,
- गोमूत्र - ५ लिटर

- **कृती**
- २00 लिटर पाणी घ्या.
- त्यात वरील सर्व साहित्य टाका.
- एक महिना आंबू द्या आणि नंतर कापडाने द्रावण गाळून घ्या.
- आता द्रावण पिकावर फवारण्यासाठी तयार आहे

- वापर
  २-३ % पाण्यात मिसळून फवारणी करा
- **वापराचे फायदे:** सर्व प्रकारचे रसशोषक कीटक आणि सर्व अळी/सुरवंटांच्या नियंत्रणासाठी.